

BİR ÂYÂN ÂİLESİ: TAVASLIZÂDELER*

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU**

Devlet otoritesinin zayıflamaya başladığı XVII. yüzyıldan itibaren taşrada bazı şahıs ve âilelerin sivrilmeye başladığı görülür. Âyan adı verilen bu zümre, özellikle iltizam usûlünde yapılan değişiklikten sonra daha da güçlenmeye başlar. Gerçekten 1695'e kadar üç veya altı yıllığına arttırma ile satışa çıkarılan mukataaların, mâlikâne sistemine¹ geçilmesi, yani muaccele (peşin) ve müeccele (yıllık taksitler) ile kayd-ı hayat şartıyla verilmesiyle bunları alan servet sahiblerinin daha da zenginleşerek buldukları bölgelerde otorite haline geldikleri ve zaman zaman da devlete baş kaldırdıkları görülür². Bunların bir kısmı devlet hizmetinde çalışan çavuş, kapıcıbaşı gibi şahıslar, hatta müderris ve imam gibi ilmiye ricali kimselerin evlâtlarıdır. Meselâ, Ankara âyanından Müderriszâde Ahmed eski kadılandı³. Bunlar, voyvodalık ve mütesellimlik gibi vazifeleri yürütürken görevlerini kötüye kullanarak servet sahibi oluyorlardı. Devlet adına topladıkları vergilere ilâve olarak kendileri için de bir miktar eklediklerinden halkın şikâyetleri bir türlü bitmiyor, haklarında tahkikat açılıyor, bazan işten el çektiriliyor; fakat sonra bir şekilde kendilerini temize çıkartarak tekrar iş başına gelmeyi başarıyorlardı⁴. Diğer taraftan devlet de giderek kuvvetlenen bu züm-

* Değerli meslekdaşım sosyal tarih konularının uzmanı Prof. Dr. Suraiya Faroqhi'ye ithaf edilmiştir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi.

¹ Mâlikâne sistemi hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", *Türk İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar 1973*, Ankara 1975, s. 231-296; aynı makale, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 99-152; aynı yzr, "Mâlikâne", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII (2003), 516-518.

² Âyanlık müessesesi hakkında Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, Ankara 1977; aynı yzr, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", *Belleken*, XLII/168 (1978), 667-723; Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri (1730-1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1970-1974 VIII-XII/14-23 (Ankara 1975), 51-61.

³ Yücel Özkaya, a.g.m., s. 687.

⁴ Özkaya, a.g.m., s. 69'da buna dair çeşitli örnekler verilmiştir. İncelemimize konu olan Tavaslizâdeler için de aynı durum söz konusudur.

reden faydalanmak yoluna gidiyor ve vergi toplanması yanında eşkıyalık hareketlerinin bastırılması, topladıkları kuvvetlerle sefere katılmaları veya kıyıların korunmasını sağlamaları, gemi inşası⁵, ordunun ve vazifelilerin geçeceği yollar da gerekli maddelerin hazır bulundurulması, maden işletilmesi, kereste temini⁶ gibi konularda bunlardan faydalanmaya çalışıyordu. Ancak çok kere gönderilen emirler tesirsiz kalmakta ve verilen vazifenin yerine getirilmesi için tekrar tekrar “te’kid hükümleri” yollanmasına ihtiyaç duyulmaktaydı.

Bu âyanların, Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Rumeli’de de devleti uğraştırdığı görülmektedir. Anadolu’dakilerin başlıcalarından Kilis ve civarında Canpolatoğlu⁷, Bozok’ta Çapanoğulları⁸ Ankara’da Müderrisoğlu, Vidin’de Pasbandoğlu (Pazvandoğlu)⁹, Kastamonu’da Tahmiscioğlu, 1832-33’de Rize taraflarında Tuzcuoğulları¹⁰; Rumeli’dekilerden Ruscuk’da Alemdar Mustafa Paşa¹¹, Ruscuk’ta Tirsinikli¹², Deliorman bölgesinde Yılıkoğlu¹³ sayılabilir.

Menteşe Sancağında da âyanlar vardı. Bunlardan Tavas Kazasında olan bir âile Tavaslızâdeleler olarak anılmaktaydı. Tavaslı adına XVIII. yy.dan itibaren rastlıyoruz. Sultan III. Selim saltanatında Çavuşzâde Hasan Ağa yerine Mentеше mütesellimliğine bu yazıda ağırlıklı olarak faaliyetlerinden bahsedeceğimiz Osman Ağa’nın babası olan Tavaslı Seyyid Ömer Ağa getirilmişti. Mütesellimlerden her zaman istendiği gibi Ömer Ağa’ya da “tasarrufunda olan kazaların harb u darb erbâbiyla” sefere katılması için emir yollanmıştı. Ancak Ağa, muhtemelen bu emri yerine getirmek istemediğinden zaman kazanmak için Hasan Çavuşzâde Ahmed Ağa’nın ölümüyle el konulan muhallefaundan Darbhane-i Âmire’ye 600 kese akçe gönderdiğini¹⁴, birkaç yüz kese de başka şeyler

⁵ Özkaya, a.g.m., s. 673-674.

⁶ Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 35.

⁷ Mücteba İlgürel, “Canpolatoğulları”, *DVİA*, VII (1993), 144-145.

⁸ Özcan Mert, *XVII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980.

⁹ Pasbandoğlu isyanı hakkında bk. Kemal Beydilli, “Pazvandoğlu Osman”, *DVİA*, XXXIV (2007), 208-210.

¹⁰ M. Münir Aktepe, “Tuzcuoğulları İsyanı”, *Tarih Dergisi*, sayı 6-8 (1953), s. 21-52.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağa-lar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 2010², s. 44 vd.

¹² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 8-32.

¹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 33-99.

¹⁴ Padişah bu meblâğın ne zaman gönderildiğini merak ettiğinden defterdardan sorulmuş, o da Muharrem 1194 ile Şa’ban 1196 (Ocak 1780-Temmuz 1782) tarihleri arasında Darbhaneye taksit taksit olmak üzere 2 yük 49.142 kuruş ödendiğini, ancak defterler ordu ile sefere gittiğinden (Dîvân-ı Humâyûn ve Defterhane defterleri ordu ile birlikte sefere götürülürdü, Tafsilât için bk. Feridun Emecen, “Sefere Gönderilen Defterlerin Defteri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*,

için sarf ettiğini, dolayısıyla ya kudreti kadar askerle veya adamlarıyla bizzat sefere katılabileceğini bildirmişti¹⁵. Padişah, “kudreti mertebe asker ile sefere gitmesini” emr etmişti¹⁶.

Ömer Ağa sadece Mentеше mütesellimliğini değil Aydın muhassıllığını da elde etmek için uğraşmıştı. Hatta Aydın, sadrazam hassı olduğundan -yerini aldığı Cihanzâde Hüseyin Ağa'nın iddiası doğruysa- bunun için sadrazama rüşvet vermişti. Cihanzâde'nin miriye hayli borcu olması ve Aydın hassı için de sabık sadrazama epey ödeme yapmış bulunup, has elinden gittiği takdirde bu borçları ödeyemeyecek hale gelmesi ve Ömer Ağa'nın halkı gadre uğratmasının muhakkak olması gibi sebepler ileri sürülerek muhasıllığın tekrar eski sahibine iâdesi görüşü benimsenmişti¹⁷.

Ömer Ağa, etrafı denizlerle çevrili ve tersanesi de bulunan bir sancağın mütesellimi olduğu için Bodrum Tersanesi¹⁸ tezgâhlarında kalyon inşası ile de vazifelendirilmişti. 1784-85 yıllarında yapılan bu kalyon 59,5 arşın uzunluğunda olup kerestesi Mentеше dağlarındaki ormanlardan getirilmişti¹⁹.

Tavaslızâdeler içinde belgelerde en fazla adı geçen Ömer Ağa'nın oğlu Osman Ağa'dır.

Osman Ağa 1800'de Tavas âyânıdır. Bir süre önce Rumeli'de Pasbandoğ- lu (Pazvandoğlu) ayaklanmış ve kendisine vezâretle Vidin muhafızlığı verilme- k suretiyle isyan önlenmeye çalışılmıştı. Ne var ki buna rağmen Pasbandoğlu el altından eşkiyayı desteklemeye devam ediyor ve dolayısıyla Rumeli'de sükûnet ve âsâyiş sağlanamıyordu. Baş kaldıran eşkiya bir tarafta sindirilirken başka bir

---

İstanbul 1991, s. 241-268) bunun dışında birşey söylemesinin mümkün olmadığını bildirmişti. Sadrazamın, Sultan III. Selim'in hatt-ı humâyûnunu ihtiva eden tarihsiz telhisi: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Humâyûn tasnifi (HH), nr. 56014.

¹⁵ HH, nr. 56014.

¹⁶ Sadrazamın, Sultan III. Selim'in hatt-ı humâyûnu bulunan tarihsiz telhisi: HH, nr. 56109.

¹⁷ Sadaret Kaymakamının, üstünde Sultan III. Selim'in “Takrir mücebince tanzim oluna” hattı bulunan tasnif hey'etince 1205'e tarihlendirilmiş takriri: HH, nr. 8113.

¹⁸ O tarihlerde, İstanbul'daki Tersâne-i Âmir'e den başka hepsi de Tersâne-i Âmir'e'ye bağlı Sinop, Bodrum, Gemlik gibi bazı sahil şehirlerinde de tersaneler vardı (Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985, s. 100). Bunlardan Bodrum Tersânesi XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ve muhtemelen 1775'de kurulmuş ve Bodrum Tersânesi'nde 1780'den sonraki elli yıl içinde on kalyon inşa edilmişti. Tuncer Baykara, “Bodrum”, *DVİA*, VII (1993), s. 248.

¹⁹ Enver Ziya Karal, “Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, I/3 (1941), 211; Gencer, *a.g.e.*, s. 52.

bölgede toplanıyordu²⁰. Bu durumda Anadolu'dan da kuvvet sevki gerekmişti. Asker istenen yerlerden biri de Tavas'dı. Osman Ağa ve kardeşi Hasan Ağa'nın 250'şer piyade ile İzmir'e gitmeleri ve gemilerle Rumeli'ye geçerek Ordu-yı Humâyûn'a katılmaları için Menteşe Mütesellimi Ömer Ağa'ya emir gönderilmişti. Ağa da durumu kendilerine bildirerek en geç 15 gün içinde hazırlıklarını tamamlayıp orduya katılmalarını emr etmişti²¹. 1830 sayımı rakamlarına göre, Osman Ağa bu sırada 35, Hasan Ağa ise 25 yaşında olmalıydılar. Ancak iki kardeş de emre itaat etmemiş olduklarından Menteşe Mütesellimine adam gönderilerek emri yerine getirmelerinin temini bildirilmişti. Gelen mübaşir ile Mütesellimin adamı birlikte Tavas'a gitmişlerse de üzerinden bir aydan fazla zaman geçtiği halde Osman Ağa'dan ses çıkmayınca emir te'kid edilmek mecburiyetinde kalınmış, bu defa Osman Ağa değil, fakat kardeşi gelerek Osman Ağa'nın âyân olarak kudreti olduğu halde vakit kazanmak için ağır davrandığını, kendisinin ise asker toplayacak kudreti bulunmadığını beyan etmiş; böylece sorumluktan kaçmaya yeltenmişse de sefer levâzimatınının hazırlanmasında nezâret emri edilerek geri gönderilmişti²².

Osman Ağa nihayet 26 Cemâziyelevvel 1215 (15 Ekim 1800) tarihiyle Aydın Valisine gönderdiği arzuhalinde asker göndermeye kudreti olmadığını şu sebepleri ileri sürerek belirtmişti.

İstenilen miktarda askerinin tertib ve techizi ve sefer mühimmatının hazırlanmasının servet sahiblerinin işi olduğu, halbuki

- Babasının emlakini ele aldığından beri durmadan çalıştığı halde gerek miras bedeli, gerekse babasının borçlarını ödemediğinden başka selefi olan Tavas âyânından kalan borçların tasfiyesi için neredeyse borcun yarısı kadar faizle para bularak mîriye olan borcunu ödemeye çalıştığı;

- Yağmurun az yağmasından dolayı mahsûlün kıt olduğu, bundan dolayı borçlanan Kaza ahalisinin vergilerini ödemek için kendisinin kefil olarak faizle borç para bulup halka dağıttığı;

- Hal bu merkezde iken çekirge istilâsının mahsûlü tamamen yok ettiği;

²⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, İstanbul 1309, VI, 79.

²¹ Evâsıt-ı Receb 1215 (28 Kasım-7 Aralık 1800). BOA, Cevdet tasnifi-Askeriye (A), nr. 25762.

²² Menteşe Mütesellimi Ömer Ağa'nın 9 Cemâziyelâhur 1215 (28 Ekim 1800) tarihli arzualih: Cevdet-A, nr. 40725.

• Tohumlukla maişetlerini temin etmek üzere Meded²³ Çiftliği'nde depolanan zahirenin, çıkan bir yangın sonucu konağın bütün eşyasıyla bitlikte telef olmasından dolayı borca batarak muhtaç duruma geldiği;

• Bir sene önce Ayahor'a gönderilen 400 piyadenin, Kaza halkının perişanlığı dolayısıyla, kendisinin adamlarından ve diğer kazalardan harb ehli güzide neferlerin seçilerek teviz edilip gönderildiği; ancak bunların çok büyük kısmının geri dönemediği, dönenlerin ise ya hastalıklı veya yaralı olarak geldiği, bir kısmının ise sakat kalmış olduğu;

• Bölgede görülen veba salgınının gönderilecek asker bırakmadığı;

• Dört-beş adam ve birkaç çift ile bir köyde yaşamakta olan kardeşi Hasan'ın kendi halinde oturduğu, gençliği dolayısıyla Osman Ağa'nın himayesinde bulunduğu, beş neferin idaresine bile gücü yetmeyeceği;

• Kendisi âyân olduğu halde 10 neferin bile teviz ve idaresinden âciz durumda bulunduğundan affını istirahat ediyordu²⁴.

Osman Ağa bu yazdıklarını resmî bir kalemde de aktarmak istemiş ve aynı tarihle, Tavas Kazası Nâibi Süleyman Efendi'ye biri kendisi²⁵, diğeri kardeşi Hasan Ağa'nın²⁶ asker gönderememe sebeplerini açıklayan iki ilâm kaleme aldırılmıştı. Hiç şüphe yok ki bu ilâmlar Osman Ağa'nın telkiniyle yazılmış olduğundan doğruluk payı bulursa bile mübalağalı olduğu da muhakkaktı.

Bu yazışmalar, Osman Ağa'nın asker getiremeyeceğini gösterdiğinden 250 piyadeye karşılık olmak üzere İrâd-ı Cedid Hazinesi'ne 20.000 kuruş göndermesine karar verilmiş ve bu da poliçe olarak ödenmişti²⁷.

Bu tarihlerde, Osman Ağa'dan şikâyetler artıyordu. Sonuçta Tavas Kazası'nda kalyoncu neferi toplanması, deve bedeliyesi ve buğday satın alınması gibi hususlarda da emirlerin yerine getirilmemiş olması ve halkın kendisinden bîzar

²³ Meded, Tavas Ovasında bir köydür.

²⁴ Osman Ağa'nın 26 Cemâziyelevvel 1215 (15 Ekim 1800) tarihli arzuhali: Cevdet-A, nr. 5579/1.

²⁵ Tavas Nâibi Süleyman Efendi'nin 26 Cemâziyelevvel 1215 (15 Ekim 1800) tarihli ilâmı: Cevdet-A, nr. 5579/2.

²⁶ Tavas Nâibi Süleyman Efendi'nin 16 Cemâziyelevvel 1215 (5 Ekim 1800) tarihli ilâmı: Cevdet-A, nr. 5579/3.

²⁷ Osman Ağa'nın arızası üzerine İrâd-ı Cedid Hazinesi Defterdarının takriri ve Sadrazamın 9 Zilka'de 1215 (24 Mart 1801) tarihli buyuruldusu: Cevdet-A, nr. 50946.

kalması dolayısıyla Aydın Muhassılı, Osman Ağa'nın işten el çektilerilerek Aydın Sancağı'ndan sürülmesi teklifinde bulunmuştu²⁸.

Osman Ağa'yı, Mora isyanı sırasında Denizli Voyvodası olarak görüyoruz. İsyân, Mora ile sınırlı kalmamış, Ege ve adalar Rumları da devlete baş kaldırmıştı. Özellikle Ayvalık ve Yund Adası (Alibey / Cunda Adası) Rumları isyan etmişlerdi. İsyânın bastırılması vazifesi o sırada Denizli Voyvodası olan Osman Ağa'ya verildi. Ancak maiyetindeki askerini, isyanı bastırmaya yetmeyeceği düşünülerek İzmir'deki Hasan Paşa'nın 2.500 askerinden 1.000'ini Osman Ağa'nın emrine vermesi kararlaştırıldı²⁹. Ayvalık'taki isyan büyük boyutlu olduğundan bir taraftan donanma denizden Ayvalık ve Yund Adası'nı topa tutarken Eceâbâd'a gitmek üzere yola çıkan Karaman Valisi Elhac Ebubekir Paşa'nın da Osman Ağa'ya yardımcı olması emredildi³⁰. Ancak Osman Ağa, üst üste gönderilen te'kid hükümlerine³¹ rağmen vazife yerine gitmekte hiç acele etmedi. Bu davranış, İstanbul'da isyanın diğer kuvvetler tarafından bastırılmasını beklediği intiba'ını doğurdu ve gönderilen emrin yerine getirilmemesi halinde "kemâl-i gazab ve şiddete giriftar ve pişmanlık fayda vermeyecek" cezaya çarptırılacağı hatırlatıldı³². 29 Haziran 1821 tarihli bir belge Osman Ağa'nın Ayvalık'a gittiği ve verilen görevi başarı ile sonuçlandırdığını göstermektedir. O kadar ki, bundan dolayı kendisine hil'at, diğer kahramanlık gösterenlerin bazılarına ise kaputlar yollanmıştır. Daha sonra da Ağa, Selânik'e gönderilmiştir³³. Bu vazifede de ağırdan almış olmalı ki 1821 Ağustosunda Sadaret tatarlarından İsmail ve Osman ile Mora'ya memur Behram ve Hacı Ebubekir Paşalarla birlikte Osman Ağa'ya da isticlal emirleri götürmüştür³⁴.

²⁸ 9 Cemâziyelâhır 1215 (28 Ekim 1800) Cevdet-A, nr. 40725.

²⁹ Hasan Paşa'ya gönderilen Evâsıt-ı Şa'ban 1236 (14-23 Mayıs 1821) tarihli hüküm: BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 239, s. 76/1'den naklen Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyânı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Türk-Yunan İlişkileri. Üçüncü Askeri Tarih Semineri -Bildiriler*, Ankara 1986, s. 140.

³⁰ Ebubekir Paşa'ya gönderilen Evâsıt-ı Şa'ban 1236 (14-23 Mayıs 1821) tarihli hüküm: *Mühimme*, nr. 239, s. 80/2; Kütükoğlu, gös.yer.

³¹ Sadrazamın tarihsiz te'kidi: HH, nr. 51501. Ayrıca bk. Kütükoğlu, a.g.m., s. 150.

³² Evâsıt-ı Şa'ban 1236 (14 Mayıs 1821) tarihli hüküm: *Mühimme*, nr. 239, s. 79/80'den Kütükoğlu, a.g.m, s. 150.

³³ Osman Ağa'nın Hüdavendigâr ve Kocaeli sancakları mutasarrıfına gönderdiği 28 Ramazan 1236 (29 Haziran 1821) tarihli şukka: HH, nr. 34163.

³⁴ Vazifeyi tamamlayıp dönen İsmail ve Osman'ın 23 Zilka'de 1236 (22 Ağustos 1821) tarihli takirirleri: HH, 51501-A.

Osman Ağa'nın devletin emirlerini yerine getirmemesi, yahut birkaç kere te'kid hükmü gönderildikten sonra kerhen yerine getirmesi sadece bu vak'alarda karşımıza çıkmıyor.

Osman Ağa 1827'de Çeşme muhafızlığına tayin edildiğinde de vazife yerine zamanında gitmemiş; İzmir Muhafızı Hasan Paşa'nın te'kid yazısına ise Bodrum'da yaptırttığı geminin kontroluyla meşgul olduğu gibi sudan bir bahane ileri sürerek cevap vermişti. Bu cevap üzerine Hasan Paşa yeni bir emir göndererek gemi inşası işini başka birine havale etmesi ve kendisinin belirtilen miktarda askerle sür'atle vazife mahalline gitmesini bildirmişti. Osman Ağa'nın bu tutumu Sultan Mahmud'a ulaştırıldığında bir kere daha emrin tekrarlanmasını emretmiş, itaatsizlikte direndiği takdirde ise "hakkında edeceği te'dibi" kendisinin bileceğini bildirmişti³⁵.

Osman Ağa Ayvalık'ta olduğu gibi, bu tehditten sonra vazife mahalline gitmek üzere yola çıkmış ve yanında 331 süvari, kendi dairesinden başka Aydın ve Saruhan sancakları askeri ve 383 hayvan olduğu halde 5 Şubat'ta İzmir'den geçerek Çeşme'ye gitmişti³⁶. Çeşme'ye vardktan sonra gerek kalenin tamiri, gerekse mühimmat bakımından kalenin ihtiyaçlarını gidermek için çalışmıştı³⁷. Kaledeki top kundaklarını tamir ettirmiş ve Sakız Muhafızı Yusuf Paşa'nın isteği üzerine oraya asker gönderilmesine teşebbüs etmişti³⁸.

Osman Ağa'nın Çeşme'de bulunduğu sırada Kütahya Sancağı'na bağlı Denizli hassı içinde bazı olayların vuku'bulduğu görülmektedir. 1243 (1828) yılına âit olmak üzere Denizli hassı dahilinden de gönüllü, Çanakkale Boğazı için asker ve râyiç fiat üzerinden İstanbul ihtiyacı için zahire istenmişti. Ancak bu istek, bir hareketin başlamasına sebep olmuş; Ezine-i Lâzkiye'ye bağlı Kadıköyü halkı toplanarak yürümüş ve Voyvoda'nın kaçmasına sebep olmuşlardı³⁹.

³⁵ İzmir Muhafızı Hasan Paşa'nın 18 Cemâziyelâhır 1243 (6 Ocak 1828) tarihli şukkası üzerinde Padişahın hatt-ı humâyûnu: HH, nr. 44256.

³⁶ İzmir Muhafızı Hasan Paşa'nın 19 Receb 1243 (5 Şubat 1828) tarihli kâimesi üzerinde sadrazamın takrirî ve padişahın hatt-ı humâyûnu: HH, nr. 34803.

³⁷ Osman Ağa'nın Gurre-i Rebi'ülâhır 1244 (11 Ekim 1828) tarihli kaleye yapılan masrafları ve askerlerin tayinatlarını gösteren tahvili: Cevdet-A, nr. 17768.

³⁸ Osman Ağa'nın, üzerinde sadrazamın takrirî ve padişahın hattı olan kâimesi (Kâime tarihsiz olup tasnif hey'eti tarafından 1240 tarihi konmuşsa da Çeşme'ye varış Receb 1243 olduğuna göre bu belgenin tarihinin de 1243 veya 1244 olması gerekir): HH, nr. 34732.

³⁹ İsyân çıkaranların başında Hacı Veli ile kardeşi Sarı Molla, Köse Mehmed oğlu Kazıkçı Hüseyin, Kalyoncu, Hacı İbrahim ve Çerçi Ali bulunmaktaydı. Üzerinde, Sultan II. Mahmud'un hattı bulunan, Sadâret Kaymakamının telhisi (Telhis tarihsiz olup tasnif hey'eti tarafından 1244/1828'e tarihlendirilmiştir ki olayla ilgili diğer belgeler bu tarihi doğrulamaktadır): HH, nr. 32673.

Olayların, has dahilindeki diğer yerlere de sıçramak temayülü göstermesi, bu sûretle bölgeden zahire toplanmasının tehlikeye düşmesi, endişeye sebep olmuş ve olayı başlatanların cezalandırılması için harekete geçilmişti. Bu sırada İstanbul'a gelen Voyvoda durumu nakl ederken olayın has dahilinde emlâki olan, âilesi ve yakınlarından bazıları da burada yaşayan selefi Tavaslı Osman Ağa'nın tahrikiyle ortaya çıktığını ifade etmişti. Bu durumda meselenin açıklığa kavuşması için mahalline bir mübaşir gönderilmesi düşünülerak durum Sultan II. Mahmud'a arz edilmişti. Padişah da "vuku' bulan hadisenin Tavaslı'nın başı altında olduğu"nun çok muhtemel bulunduğu, ancak sonuca varmak için tahkikat yapılmasını emretmişti⁴⁰. Durumu yerinde incelemek üzere gönderilen Nâyâb Efendi, yetkililer tarafından karşılanmış, ferman okunduğunda emre itaat olunacağı bildirilmişse de Denizli, Ezine ve Honaz kazalarından gelen 3.000'i aşkın bir grup⁴¹ o sırada Voyvoda Kethudası Âbidin Ağa tarafından Mudanya İskeleye'ne gönderilmek üzere develere yüklenmiş olan zahirenin nakline mâni oldukları⁴² gibi voyvodanın değiştirilmesi konusunda ısrar etmişlerdi. Hatta daha da ileri gidip Nâyâb Efendi'yi hırpalayarak işgal ettikleri Voyvoda konağına habs etmişler⁴³, Nâyâb Efendi gibi isyancıların hüsnüne uğrayan Müftü ise kaçarak canını kurtarmıştı. İknâ edilemeyen kalabalığa isteklerinin yerine getirileceği hususunda söz verilerek durum merkeze bildirilmişti⁴⁴. Osman Ağa'nın zaman zaman bu gibi olaylara karıştığı düşünüldükte tahrikin ondan gelmiş olduğu hakkında şüphe kalmıyor.

⁴⁰ Sadaret Kaymakamının telhisi üzerinde Padişahın hattı: HH, nr. 32673.

⁴¹ Bunların başında Hazinedar Mehmed, Zeybekbaşı İncirpınarlı Uluv (?), Bucak Köylü Kara İbrahim, Ahmedler Kethudası Kara Ali, Bucak Köylü Yürük (?) Ali, Kadıköylü Usta Ömer oğlu, Saray Köylü Uzun Hacı Bey oğlu Ömer, Saray Köylü Hacı İsa oğlu Ömer, Kadıköylü Çakıroğlu, Kadıköylü Atik (?) Âyân İbrahim, Kadıköylü Köse Mehmed oğlu Hacı Hüseyin, Çivizâde (?) Hacı Süleyman, Denizli Nâibi Mehmed İzzet Efendi, Kadıköylü Hacı Emre oğlu, Çakmaklı Hacı Emir oğlu Hüseyin ve Şeyh Osman gelmekteydi (HH, nr. 31512-V'de bu şahıslar 18 kişi olarak görünmektedir. Aynı numaradaki diğer bazı belgelerde, meselâ, Cihârşenbih (Çarşamba) Nâibi Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin 5 Şa'ban 1244 (10 Şubat 1829) tarihli ilâmı (HH, nr. 31512-Y)'nda bu isimlerin hepsi sayılmamıştır. Bazı belgelerde ise hiç isim geçmemekte, zeybek eşkıyası ve "etrâk-i bi-idrak" ifadelerine rastlanmaktadır. Denizli Voyvodası'nın 5 Şa'ban 1244 (10 Şubat 1829) tarihli arzansı: HH, nr. 21512-S ve T (Mühür okunmadığı için isim tesbit edilemiyor).

⁴² Honaz Kazası Nâibi Hâfız Ahmed Efendi'nin 27 Şa'ban 1244 (4 Mart 1829) tarihli ilâmı: HH, nr. 31512-J ve Y.

⁴³ Ezine Kazası Nâibi Es-Seyyid Osman Nuri Efendi'nin 3 Ramazan 1244 (9 Mart 1829) tarihli ilâmı: HH, nr. 31512-L. Bu numaranın M ve N ekleri de aynı tarihli olup Gököyük ve Cihârşenbih kazaları nâibleri tarafından aynı ifadelerle kaleme alınmışlardır.

⁴⁴ 19 Şa'ban 1244 (24 Şubat 1829) tarihli ve Ragıb Mehmed mühürlü belge: HH, nr. 31512-G.

Osman Ağa'nın Çeşme'deki vazifesi iki yıl kadar devam etti⁴⁵. 1829 yılı sonlarında vazifesinin bittiğini bildirerek geri dönmek ve Bodrum'daki kalyon inşasını tamamlayarak denize indirilmesini sağlamak talebi olumlu karşılanmış ve bir an önce dönüp kalyonu denize indirerek Tersâne-i Âmire'ye tesliminden⁴⁶ sonra Osman Ağa'nın Aydın Mütessilimi İlyaszâde'ye yardım etmesi emrolunmuştu⁴⁷.

1829'da Menteşe mütessillimliğine getirilen Osman Ağa 1830 nüfus sayımı sırasında da Menteşe mütessilimi⁴⁸ bulunduğu için kendisi, kardeşleri ve oğulları ile dairelerindeki şahıslar hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Osman Ağa kardeşlerin en büyüğüdür ve eğer nüfus defterindeki rakam doğru ise 1830'da 65 yaşındadır. Osman Ağa, Menteşe mütessilimi olmasına rağmen Sancağın merkezi olan Muğla'da oturmamış, buraya mütessilim vekili olarak oğlu Mir Mehmed'i (38) göndermiş, kendisi Tavas'ın Hırka Köyünde ikâmet etmiştir. Kardeşlerinden Elhac Ahmed Ağa (55) ve Abdullah Ağa (48) ile diğer kardeşi Süleyman Bey'in oğlu Salih Ağa (40) dairesi halkı arasındadır. Kardeşlerinden ikisi Yarangüme'dedir. Bunlardan Bekir Ağa (40), voyvoda olan Hasan Ağa (55) voyvoda

⁴⁵ Osman Ağa'nın Çeşme muhafızlığı 1245 Cemâziyelevvel guresinden (29 Ekim 1829) itibâren resmen son bulmuştur. Cevdet-A, nr. 40697.

⁴⁶ Bodrum Tersanesi'ndeki gemi yapımlarıyla ilgili diğer belgeler, gemilerin bazı aksamının yapımı için İstanbul'dan usta getirildiği, hatta su üstündeki arma (direk, seren, halat gibi parçalar. Lütfi Gürçay, *Gemici Dili*, İstanbul 1986, s. 27) ve parçalarının İstanbul'da, Tersane-i Âmire'de tamamlandığını göstermektedir. 1817 tarihli bir belge kalyon inşasının tamamlandığı, İstanbul'dan iki makaracı (ağır cisimlerin kaldırılıp indirilmelerini kolaylaştırmak, dolayısıyla az kuvvetle çok iş görmek için yapılmış mihaniki bir cihaz. Gürçay, *a.g.e.*, s. 279.) ustasının gönderilmesiyle (Sadrazamın 19 Şa'ban 1232/4 Temmuz 1817 tarihli "verile" emrini havi belge: Cevdet-Bahriye (B), nr. 10823/1) ilgili olduğu gibi 1833 tarihli diğer bir belge de kalyonların, firkateler gibi tamamının Bodrum Tersanesi'nde yapılmayıp arma denilen parçalarının suya indirildikten sonra Bodrum'da işreti olarak yapıp asıllarının, cebehane, top ve toparabalarıyla birlikte İstanbul'da Tersane-i Âmire'de konduğunu göstermektedir (Padişahın hatt-ı humâyûnu bulunan Sadrazamın telhisi: HH, nr. 27989).

⁴⁷ Osman Ağa'nın, üzerinde Sadrazamın takriri ve Padişahın hatt-ı humâyûnu bulunan 11 Rebi'ülâhır 1245 (10 Ekim 1829) tarihli kâimesi: HH, nr. 34453.

⁴⁸ Osman Ağa mütessillimlik gelirinden her ay Menteşe Sancağı Mutasarrıfı Rauf Paşa'ya 5.000 kuruş ödemekteydi. Ancak, başka birinin bunun iki katını teklif etmesi Paşa'ya çok cazip gelmiş olmalı ki, Osman Ağa'nın da ödediği meblâğı 10.000 kuruşa çıkarması için İstanbul'daki kapı kethudası vasıtasıyla müsaade istemişti. Sultan II. Mahmud durumu öğrendiğinde, böyle bir artışa taraftar olmadığını, halkın mütessilim ve voyvodalardan aşırı zulüm gördüğünü, ödenilen meblâğın artırılması halinde bunun yine fakir halktan çıkarılmaya çalışılacağını ve o sırada böyle bir şeyin doğru olmadığını düşündüğünden teklifi reddetmişti. HH, nr. 34460. Bu rakam zaman içinde bir kaç misline çıkmıştı. Osman Ağa, Dilâver Paşa'ya aylık 25.000 kuruş ödemek şartıyla yeniden mütessillimliğe getirilmişti (Tasnif heyeti tarafından 1250/1834 olarak tarihlendirilen arz tezkiresi altında Sultan II. Mahmud'un iradesi bulunan belge: HH., nr. 35630)

dairesindedir. Elhac Halil'in oğlu es-Seyyid Hüseyin ise Muğla'da Mütesellim Vekili dairesindedir⁴⁹. Bu da ailenin bölgede idareyi elinde tuttuğunun delilidir. Tavaslızâdelerle birlikte Hırka'daki Mütesellim Dairesinde 164⁵⁰, Muğla'da Mütesellim Vekili Dairesinde 78⁵¹; Yarangüme'de Voyvoda Dairesinde ise 24⁵² kişi olmak üzere mütesellim ve voyvoda dairelerinde vazifeli şahısların toplamı 266 kişiyi bulmaktadır.

Osman Ağa'nın mütesellimliğe getirildiği yıl zeybek eşkıyasının başlattığı hareketin bastırılması da ona verilmiş ve bu vazifeyi başarı ile gerçekleştirmiştir. Ancak asker toplama sırasındaki bir harekette Osman Ağa'nın parmağı bulunması da ihtimal dahilindedir. Asker toplanması sırasında Muğla "vücûhundan" Batak Hacı Ahmed, Hacı Hamza, Hacı Abdi ve Debbağlar ustası Ahmed⁵³ halkı tahrik ederek bir isyan havası estirmişler, tabiatıyla olay derhal merkeze aksettirilmiştir. İsyancıların tenkili ile yine Osman Ağa vazifelendirilmiştir. Osman Ağa'ya gönderilen Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1245 (8-17 Kasım 1829) tarihli fermanla bu şahısların idamla cezalandırılmaları emredilmiştir⁵⁴. Ancak, tahrikçilerin cezalandırılması ile ilgili ferman sadece bu değildir. İkinci bir ferman, onların sürgüne gönderilmesini âmirdir. Bu ikinci fermana neden lüzum görüldüğü hakkında bir sarahat yoksa da iki cezadan biri Osman Ağa'nın reyine bırakılmış; Ağa, sürgünü tercih etmişti⁵⁵. Sürgün yeri olarak da Kal'a-yı Sultanıyye (Çanakkale) seçilmiştir⁵⁶. İşin daha da garib tarafı adı geçenlerin sürgüne gönderilmelerinden bir süre sonra kâfi derecede ceza çektikleri, halkın kendilerine kefil oldukları ve artık affedilmelerinin uygun olacağına dair Osman Ağa

⁴⁹ 1830 Tarihli *Menteşe Nüfus Defteri*, BOA, Kâmil Kepeci tasnifi, (Kepeci), nr. 6305m, s. 15, 46-47, 57. Bu deftere dayanılarak hazırlanan *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Ankara 2010 adlı çalışmamızda tafsilâtlı bilgi bulunmaktadır.

⁵⁰ Bu rakam hane reislerinin sayısı olup hanede yaşayan diğer erkek nüfusla birlikte sayı 183'e çıkmaktadır. *Menteşe Sancağı*, s. 44.

⁵¹ Bu rakam hane reislerinin sayısı olup hanede yaşayan diğer erkek nüfusla birlikte sayı 84'e çıkmaktadır. *Menteşe Sancağı*, s. 44.

⁵² Bu rakam hane reislerinin sayısı olup hanede yaşayan diğer erkek nüfusla birlikte sayı 57'ye çıkmaktadır. *Menteşe Sancağı*, s. 45.

⁵³ Bu şahıs ilk belgelerde sadece Debbağlar ustası olarak geçmekte, Ahmed adı ise af belgesinde bulunmaktadır.

⁵⁴ Cevdet-Zabtiye (Z), nr. 3780.

⁵⁵ Konuyla ilgili muhtemelen Aydın Müşirine âit olan 25 Receb 1245 (20 Ocak 1830) tarihli bir arzdan iki ferman gönderildiği, Osman Ağa'nın ikinci sıkkı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Cevdet-Z, nr. 1240/2. Ekrem Uykucu (*Muğla Tarihi*, İstanbul 1968, s. 98) her iki belgeyi de gördüğü halde idam fermanına itibâr ile idam edildiklerine hükmetmiştir. Halbuki aynı numaradaki diğer bir belgede sürgüne gönderildikleri gayet açık olarak görülmektedir.

⁵⁶ 27 Receb 1245 (22 Ocak 1830) tarih ve Kal'a-yı Sultanıyye Nâibi Elhac Ahmed imzalı ilâm: Cevdet-Z, nr. 1240/3.

tarafından mektub gönderilmiş bulunmasıdır. Durum Sadrazam tarafından Sultan Mahmud'a telhis edildiğinde Padişah, cezalandırılmaları da Osman Ağa tarafından teklif edilen şahısların affına izin vermiştir⁵⁷. Zikredilen hususlar, tahrik hareketinin Osman Ağa'nın bilgisi dahilinde, hatta onun tarafından plânlanmış olabileceğini hatıra getirmektedir. İdam yerine sürgünü tercih etmesi, sürgüne kısa bir zaman sonra son verilmesi talebinde bulunması bunu açıkça ortaya koymakta ise de bu düşüncüyü doğrulayacak bir belgeye rastlanamamıştır.

Osman Ağa, Nazilli, Kuyucak, Aydın Yenişehir, Köşk ve Sultanhisar⁵⁸ taraflarındaki Atçalı Kel Mehmed'in başlarında bulunduğu zeybek eşkiyasının tenkilinde başarı göstermiştir. Toplanan askerle kardeşi ve oğlunu eşkiya üzerine göndererek Kuyucak'ta⁵⁹ Kel Mehmed kuvvetlerini bertaraf etmeyi başarmıştır⁶⁰.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı ve oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'den sonra Anadolu'ya girip Konya'da Sadrazam Mehmed Reşid Paşa'nın başında bulunduğu orduyu yenerek Kütahya'ya kadar ilerlemesi neticesinde Kastamonu-Alanya hattının doğusundaki birçok yerin Mısır kuvvetleri tarafına geçtiği sırada da Osman Ağa Menteşe Mütesellimidir. Mısır ordusu karadan ilerlerken Mısır gemileri de Antalya Limanı'nda görünmüştür. Bunlardan tuz yüklü olan biri Teke Mütesellimi Mehmed Said Paşa tarafından ele geçirilerek reis ve tayfaları İstanbul'a gönderilmiştir⁶¹. Bundan bir süre sonra Antalya Mutasarrıfı Yusuf Paşa da Mısır kuvvetlerinin Akdeniz limanlarına asker ve mühimmat sevk ederek buraları ele geçirmeye çalışacaklarını yazmakta ve tedbir alınmasını istemektedir⁶². Bu durum İstanbul'da öğrenilince mahallî idarecilere emirler gönderilerek denizden gelecek bir saldırının önlenmesi için Menteşe Sancağı'ndaki beş kazanın harbe kâdir ağaları ile içlerinden muktedir birini başbuğ seçerek Marmaris ve Meğri'yi⁶³ muhafaza ve tabyaları tamir etmeleri

⁵⁷ Sadrazamın tarihsiz telhisi üzerine Padişahın hatt-ı humâyûnu: HH, nr. 24637.

⁵⁸ 25 Receb 1245 (20 Ocak 1830) tarihli belge: Cevdet-Z, nr. 1420/2.

⁵⁹ Osman Ağa'nın 19 Cemâziyelâhır 1245 (16 Aralık 1829) tarihli mektubu: HH, nr. 22825-C.

⁶⁰ 7 ve 27 Receb 1245 tarihli belgeler: Cevdet-Z, nr. 1420/1 ve 2; HH, nr. 35662-A. Atçalı hareketi ve bastırılması ile ilgili olarak başka belgeler de bulunmaktadır. Ancak geniş bir bölgeye yayılan bu harekette sadece Osman Ağa ve maiyyeti vazife almış değillerdir. Onun için teferruata girilmemiştir.

⁶¹ 13 Cemâziyelevvel 1248 (8 Ekim 1832) tarihli belge: HH, nr. 1979-A.

⁶² Bunun için sancak kazalarından birkaç defa asker toplanmıştı. Yusuf Paşa'nın 11 Zilhicce 1248 (1 Mayıs 1833) tarihli kâimesi: HH, nr. 19891-B. Aynı mealdeki HH, nr. 20140 tarihli belgenin metni Şinasi Altundağ (*Mehmed Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, Ankara 1945, s. 73) tarafından yayınlanmıştır.

⁶³ Bugünkü Fethiye.

emir ve bunlara nezâret etmekle de Osman Ağa vazifelendirilmişti⁶⁴. Ancak bu nezâret işinin Bodrum'daki kalyon inşaatına sekte vurmamasının lâzım geldiği de kendisine hatırlatılmıştı⁶⁵.

Osman Ağa, bir taraftan devletin sadık bir bendesi olduğunu ispatlamaya çalışırken diğer taraftan da İbrahim Paşa'yla temas etmekteydi. Nitekim, Aydın Valisinin bir arızasında Osman Ağa'nın "öte tarafa münâsebeti"nden bahs edilmektedir⁶⁶. Burada kasd edilen "öte taraf"ın, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa taraftarlığı⁶⁷ olduğunda şübhe yoktur. İbrahim Paşa, gerekli askeri artık Anadolu'dan temin etmeye başlamıştır. Tabii harekâtı devam ettirebilmek için hayvan ve zahireye de ihtiyaç vardır⁶⁸. Bu sırada iş başında bulunanlara İstanbul'dan emirler gönderilerek İbrahim Paşa ordusuna hiçbir şekilde yardım etmemeleri bildirilmişti. Osman Ağa bu fermana verdiği cevapta Devletin sadık bir bendesi olarak emirlere riayet ettiği, Mısır ordusunun bir taarruzu veya mütesellim ve voyvoda tayini gibi bir teşebbüsü olduğu takdirde asker ve halkla birlikte müdafaa geçeceklerini yazıyor ve İbrahim Paşa'nın buyuruldu göndererek diğer yerler gibi Menteşe ve Denizli'den de zahire ve hayvan talebinde bulunduğunu, ancak buna Menteşe'nin uzaklığı, Denizli'de ise kıtlık olması dolayısıyla isteğinin reddedildiği cevabının verildiğini yazıyordu⁶⁹.

İbrahim Paşa, bu arada, bazı yerlere buyuruldu ile mütesellim, voyvoda ve âyânlar tayin etmeye başlamıştı. Bunlardan biri de zulmünden dolayı azledilen Türkemiş'e tâbi Gölhisar Kazası'nın Karaağaç Köyünün âyânı idi⁷⁰. Âyânın Devlet tarafından azl edilmesinden sonra bakâyanın toplatılmasıyla Osman Ağa vazifelendirilmiş olacak ki, fakir halkı gözeterek bakâyayı tahsil ve âsâyişi temin etmek üzere bu bölgeye yeğenini göndermişti. Ancak, İbrahim Paşa'nın tayin ettiği yeni âyânın Gölhisar âyânının yardımıyla asker toplayıp bunun üzerine giderek oradan kovması karşısında Osman Ağa da bölgeye asker sevk etmek zorunda kalmıştı⁷¹. Meydana gelen olaylar İbrahim Paşa'ya aksedince Osman Ağa'nın vücûdunun ortadan kaldırılması için Menteşe nâib ve âyânlarına buyu-

⁶⁴ HH, nr. 19775-F ve P.

⁶⁵ HH, nr. 9775 F ve P.

⁶⁶ HH, nr. 35662-A. Ancak daha sonraki gelişmeler İbrahim Paşa tarafına geçtiği fikrini çürütecek mâhiyettir.

⁶⁷ Sultan II. Mahmud da Mısır meselesi sırasındaki bir hatt-ı humâyûnunda "öte taraf" tabirini kullanmaktadır. Bk. Şinasi Altundağ, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁸ Altundağ, *a.g.e.*, s. 75.

⁶⁹ Osman Ağa'nın mührünü ihtiva eden tarihsiz belge: HH, nr. 28130-A. 5 Şevval 1248 (25 Şubat 1833) tarihli belge: HH, nr. 33409-E.

⁷⁰ HH, nr. 28130-A.

⁷¹ Osman Ağa'nın arızası: HH, nr. 28130-C.

ruldu göndermişti. Buyurulduda Osman Ağa “mekrûh” olarak nitelendiriliyor ve kulak, burun kestirecek kadar vahşet gösterdiği bildiriliyordu⁷². Buyurulduyu, yanında 30 kadar süvari ile İbrahim Paşa'nın delilbaşısı, Muğla'ya getirmiş ve kazalar âyânlarını toplayarak durumu bildirmişti. Ancak yine Osman Ağa'nın bildirdiğine göre âyânlar isteğe karşı çıkmışlar; bunun üzerine Tavaslızâde Mehmed Ağa delilbaşısını alarak Tavas'a getirmişti⁷³. İbrahim Paşa, idam kararını, Osman Ağa'nın arzuhalinden sonra değiştirmiş, evinden çıkmamak ve hiçbir şeye karışmamak şartıyla hayatını bağışlamıştı⁷⁴.

Osman Ağa'nın bir ara İbrahim Paşa'ya gerçekten temayül edip etmediğini bilemiyoruz. Ancak İbrahim Paşa'nın delilbaşısının Menteşe Sancağı'nın merkezi olan Muğla'ya, oradan Tavas'a geldikten sonra İbrahim Paşa'nın, Osman Ağa'nın ölüm emrinden vazgeçip ev hapsiyle iktifa ettiğine bakılırsa en azından bir af dileme olmuş olmalıdır.

Muhtemelen 1834'de⁷⁵ Menteşe Muhassılı olan Dilâver Paşa tarafından halkın da kendisinden hoşnut olduğu bildirilerek Osman Ağa'nın yeniden mütesellimliğe getirilmesi teklif edilmiştir. Rodos Adası'nın zahire ihtiyacı ile yapılacak bina ve istihkâmlar için kereste ve işçilerin uygun fiatla temini, devlet tarafından asker ve zahire istendiğinde gönderilmesi; sancak dahilindeki redif askerinin idaresi ve talimleri gibi hususları, Dilâver Paşa'ya danışması şartıyla Osman Ağa tarafından yürütülmesi ve Osman Ağa'nın, Dilâver Paşa'ya her ay 25.000 kuruş ödenmek üzere yeniden Menteşe mütesellimliğine getirilmesi Meclis-i Vâlâ'ca uygun görüldüğünden Padişah tarafından da tasdik edilmiştir⁷⁶.

Osman Ağa 1842'de Menteşe Sancağı kaymakamıdır⁷⁷. Dolayısıyla zabtiye kuvvetleri onun emrindedir. Ancak 1260 (1844) tarihli belgeler Osman Ağa'nın

⁷² İbrahim Paşa'nın, Tavas Nâibi Seyyid Kâsım tarafından tasdik edilmiş buyuruldusu sûreti: HH, nr. 28130-B (Buyurulduda tarih yoktur, tasnif hey'eti tarafından konan 29 Zilhicce 1248, olayların akışı göz önüne alındığında doğru değildir).

⁷³ HH, nr. 28130-A. Belgede delilbaşının Tavas'a ne için ve nasıl getirildiğine ve o sırada Osman Ağa'nın Tavas'da bulunup bulunmadığına dair bir kayıt yoktur. Ancak, delilbaşının, İbrahim Paşa'dan af emri gelinceye kadar Tavas'da kaldığına göre bu bir nevi hapis yahut rehin mânâsı taşıyordu.

⁷⁴ İbrahim Paşa'dan Osman Ağa ve Menteşe Mütesellimine gönderilen 2 Cemâziyelevvel 1248 (27 Eylül 1832) tarihli mektublar: HH, nr. 28130-D/2 ve 28130-E/2.

⁷⁵ HH, 35630 numaradaki irade tarihsiz olup tasnif heyeti tarafından (1250) 1834'e tarihlenmiştir. Redif teşkilatının kuruluşu da bu tarihte olduğuna göre belge en erken 1834 tarihli olmalıdır.

⁷⁶ a.g.b.

⁷⁷ Yeni idarî düzenlemede mütesellimlik 1842'de kaymakamlığa çevrilmişti. Tafsilât için bk. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 236 vd.

bu konuda da salâhiyetini aştığını, hatta irtikâba varan davranışlarda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sancaktaki zabtiye askerinin yıllık maaş ve aylıkları tutarı masraf defterinde 3 yük 2.800 kuruş olarak gösterildiği halde istihdam edilmesi gereken askerin neredeyse yarısı kadar zabtiye bulundurulmuş, dolayısıyla bir yük 94.450 kuruş ödeme yaptığından, bir yük 28.348 kuruşu zimmetine geçirmiştir. Başka bir ifadeyle tahsisatın %64,2'sini zabtiyeye öderken %35,8'ini kendisine ayırmıştır. Durum, Aydın Müşiri Yakub Paşa tarafından fark edildiğinde merkeze intikal ettirilmiştir. Osman Ağa, zimmetine para geçirdiğini kabûl etmiş ve bunun 53.948 kuruşunu poliçe olarak ödemiş 53.800 kuruşunu ise Bozöyük ve Pürnaz kazaları müdürleri Mesud ve Mehmed Ali Ağalar zamanlarına mahsûben itâ kılındığı bildirilen 20.600 kuruşun adı geçenlerin zimmetlerine mahsûben alıkonulduğunu bildirmiştir ki bu da usûlsüz bir uygulama olduğu için kabûl edilmemiş ve zimmetine geçirdiği meblâğın tamamının ödenmesi emredilmiştir. Zimmete para geçirmek büyük bir suçtur ve ceza kanununa göre de böyle bir fiili işleyenler sürgün, pranka ve kürek cezasıyla cezalandırılırlardı. Bu maddeden hareketle Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Osman Ağa'nın zimmetinde kalan meblâğın sür'atle tahsili ve süresiz olarak Rodos Adası'na sürülmesini karara bağlamıştı⁷⁸.

Osman Ağa, Rodos'taki sürgün hayatına ancak üç ay dayanabildi. Bu müddetin sonunda yaşlılığı, âilesinin himayesiz kalması dolayısıyla etraftan kötü muâmeleye uğramaları gibi sebepler ileri sürerek affolunarak Tavas'a dönmesine müsaade edilmesi talebinde bulundu⁷⁹. Cezası Meclis-i Vâlâ'ca da kâfi görülerek isteği kabûl olundu⁸⁰.

Rodos'tan döndükten sonra Osman Ağa yine bir yolunu bularak Menteşe muhassılığına getirilmeyi başarmıştı. Ama bu defa kendisi değilse bile oğlunun yolsuz hareketleri şikâyet konusu olmuş⁸¹ ve bundan Osman Ağa sorumlu bulunmuştu. Tahkikat için Aydın'a gönderilmesi plânlanan Meclis-i Vâlâ ketebesinin bu konunun araştırılmasıyla da vazifelendirilmesi uygun görülmüştü⁸².

⁷⁸ BOA, İrade tasnifi Meclis-i Vâlâ (MV), nr. 1129 (Arz tezkiresi ve iradede tarih yoktur, Arka sol üst köşede siyah mürekkeble 11 Şevval 60 / 24 Ekim 1844 ve hemen altında kırmızı mürekkeble 14 Şevval 60 / 27 Ekim 1844 tarihleri bulunmaktadır) ve ek 2 (Muhtemelen Maliye Nâzırından Sadrazama yazılmış tarihsiz tezkire arkasında "Ber-müceb-i tezkire Aydın Müşiri hazretlerine emirname-i sâmi yazılmıştır. Fî 20 Şa'ban sene 260 / 4 Eylül 1844" kaydı vardır).

⁷⁹ Osman Ağa'nın Sadrazama gönderdiği arzuhal: İrade-MV, nr. 1191/1.

⁸⁰ İrade-MV, nr. 1191.

⁸¹ Belgede bu şikâyetlerin konusu hakkında bilgi bulunmamakla beraber Osman Ağa'nın tahkikatın selâmeti için vazifeden alındığı düşünüldükte ciddi suçlamaların olduğunu tahmin etmek güç olmasa gerekir.

⁸² 11 Safer 1264 (18 Ocak 1848) tarihli arz tezkiresi ve 15 Safer (22 Ocak) tarihli irade: İra-

Ancak Osman Ağa'nın tahkikat sırasında muhassıllıkta kalması sakıncalı bulunduğundan vazifeden alınarak⁸³ yerine "umûr-ı mülkiyede istihdam olunmuş" olan mîrimîrandan Haydar Paşa tayin edilmişti⁸⁴.

Aradan bir yıl bile geçmeden Kaymakam Haydar Paşa'nın sağlık sebebiyle vazifeden ayrılmak isteği üzerine⁸⁵ yerine yine Osman Ağa, bu defa da kaymakam olarak, tayin edilmişti⁸⁶. Ancak, tayin edilirken, azline sebep olan oğlu Mehmed Ağa'nın bundan böyle memuriyetine karışmaması gerektiği de bilhassa hatırlatılmıştı⁸⁷. Osman Ağa, vazifeye başladıktan sonra gönderdiği tahriratta bu husûsa da temas ederek garanti vermişti⁸⁸.

Aslında bu olay, Osman Ağa'nın oğlu yüzünden başına gelen ilk dert de değildi. 1830'lu yıllarda –daha önce de temas edildiği gibi– Osman Ağa Mentеше mütesellimi iken kendisi idare merkezi olan Muğla'ya gitmemiş, oraya oğlu Mehmed Ağa'yı göndermişti. Ancak Mehmed Ağa, burada fazladan kazanç temin etmek için halktan kanunsuz olarak 150.000 kuruş toplamış⁸⁹, durumu

de-Dahiliye (D), nr. 8586.

⁸³ Osman Ağa'ya gönderilmek üzere hazırlanan 9 Rebi'ülâhır 1264 (15 Mart 1848) tarihli bir şukka taslağında "sabık" olarak adı geçtiğine göre işten el çektilmesi bundan önce demektir. BOA, Bâbîâlî Evrak Odası (BEO), *Ayniyat Defteri*, nr. 124, s. 64/1.

⁸⁴ İrade-D, nr. 8586. Osman Ağa'ya gönderilmek üzere hazırlanan 17 Cemâziyelevvel 1264 (21 Nisan 1848) tarihli şukka taslağında halefi Haydar Paşa'nın o tarafa vardığında gerekli muhasebenin görülmesi ve defter ile evrakın kendisine teslim edilmesi bildirilmektedir. *Ayniyat*, nr. 123, s. 151/2.

⁸⁵ 26 Zilhicce 1264 (23 Kasım 1848) tarihiyle Haydar Paşa'ya gönderilmek üzere hazırlanan şukka müsveddesinde "berat vaktinden berü mizacsız" olduğundan bahsedilmektedir (*Ayniyat*, nr. 127, s. 40/1) ki Paşa'nın rahatsızlığı Şa'ban ortalarında başlamış demektir.

⁸⁶ Devlet Salnâmelerinde 1263-66 arasında Haydar Paşa'nın sadece 1264 (1848) bilgilerini ihtiva eden 1265 tarihlide Mentеше muhassılı olarak ismi geçmekte, diğerlerinde Osman Ağa görülmektedir. *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*'de Osman Ağa ve Haydar Paşa'nın muhassıllıkta buldukları yıllar şöyle gösterilmiştir:

Muhassılın Adı	Basım yılı*	Sayı	Sayfa
Istabl-ı Âmire pâyelüsü Tavashızâde Osman Ağa	1263	1	yok
Istabl-ı Âmire pâyelüsü Tavashızâde Osman Ağa	1264	2	116
Mîrimîrân Haydar Paşa	1265	3	78
Istabl-ı Âmire pâyelüsü Tavashızâde Osman Ağa	1266	4	43

* Salnâmenin basım yılı olup bir yıl önceki bilgileri içermektedir.

⁸⁷ 25 Zilhicce 1264 (22 Kasım 1848) tarihli şukka taslağı: *Ayniyat*, nr. 127, s. 36/1.

⁸⁸ Osman Ağa'ya cevaben yazılan 20 Safer 1265 (15 Ocak 1849) tarihli şukka: *Ayniyat*, nr. 127, s. 131/1.

⁸⁹ HH, nr. 35662-A.

öğrenen Aydın Müşiri Tahir Paşa, Mehmed Ağa'yı işten uzaklaştırmakla kalmamış, Tavas'da oturmasını dahi yasaklamış ve Mentеше'ye de başka birini tayin edeceğini, emirleri yerine getirilmediği takdirde cezasının büyük olacağını bildirmişti⁹⁰.

Paşa, diğer taraftan da merkeze durumu bildirerek yeni tayinleri tasdik ettirmişti. Artık Mentеше mütesellimi Paşa'nın oğlu İstabl-ı Âmire Müdürlüğü pâyesi tevcih edilen İbrahim Bey'dir⁹¹.

Tahir Paşa, el koyduğu 150.000 kuruşu tahsil edilen şahıslara geri vermek, hazineye göndermek veya Mehmed Ağa'ya geri vermek şıklarından hangisini tercih etmesinin doğru olacağını sormuştu⁹².

Bu sırada Osman Ağa İstanbul'da bulunuyordu. Durumdan haberdar olunca telâşlanmış ve bir taraftan bir arzuhalle⁹³, diğer taraftan bizzat Bâbüâlî'ye giderek⁹⁴ yaşlılığı ve bütün emlakinin Tavas'da olması, buradan uzaklaştırıldıkları takdirde âilesinin perişan olacağı, kendisinin otuz yıldır devlet hizmetinde sadakatle çalıştığını ileri sürerek kararı bozdurmaya çalışmıştı. Ağa, bunda başarılı da oldu. Sonuçta paranın Osman Ağa'ya geri verilmesi ve vazifesine devamı kararı çıktı. Ancak, buna ilâve olarak o sırada İstanbul'da Anadolu yakasında Kuleli'de yapılacak tahaffuzhane (karantina)⁹⁵ binasının inşasına nezâret etmekle vazifelendirildi⁹⁶. Tahaffuzhane inşaatı bir buçuk yıldan fazla sürdü⁹⁷ ve Osman Ağa ancak inşaatın bitiminde ruhsat alarak Tavas'a âilesinin yanına dönebildi⁹⁸.

Osman Ağa'nın 1848'de Aydın Valisi tarafından kaymakamlığı teklif edilirken o zamana kadarki suiistimal ve emirlere karşı gelmeleri unutulmuş ve

⁹⁰ Osman Ağa'nın arzuhali: HH, nr. 33227-F. Belge tarihsiz olup tasnif hey'eti tarafından 29 Zilhicce 1254 (15 Mart 1839) olarak tarihlendirilmiştir. Ancak konuyla ilgili iradenin muâmele tarihi 22 Zilhicce 1254 (8 Mart 1839) olduğuna göre (HH, nr. 33253) Osman Ağa'nın bundan önce olmalıdır.

⁹¹ 14 Şa'ban 1255 (23 Ekim 1839) tarihiyle Tahir Paşa'ya gönderilen *kâime*: *Ayniyat*, nr. 62, s. 58.

⁹² Tahir Paşa'dan Sadarete gönderilen *arıza*: HH, nr. 35662-A.

⁹³ HH, nr. 33227-F.

⁹⁴ Sadrazamın 22 Zilhicce 1254 (8 Mart 1839) tarihiyle muâmele gören arzı: HH, nr. 33253.

⁹⁵ Bu konuda bk. Gülden Sarıyıldız, "Karantina Tarihinden Bir Yaprak: Kuleli Tahaffuzhânesi", *Bilim Tarihi*, sayı 19 (Mayıs 1993), s. 25-30.

⁹⁶ Bu belgede tahaffuzhane kelimesi geçmiyor, fakat "Anadolu tarafına yapılacak kordon ebniyesi ilâve-i me'mûriyyeti" ifadesi yer alıyor (HH, nr. 35662). İnşaatın tamamlanmasından sonraki belgeler (İrade-D, nr. 165 ve ekleri) ve inşaat hesapları (Cevdet-Sihhiye, nr. 98) bu binanın karantina binası olduğunu açık olarak ortaya koyuyor. Sarıyıldız, a.g.m., s. 26.

⁹⁷ Osman Ağa'nın arzuhali: İrade-D, nr. 165/2.

⁹⁸ Gurre-i Ramazan 1255 (8 Kasım 1839) tarihinde muâmele görmüş irade: İrade-D, nr. 165.

tayin teklifinde “saltanat-ı seniyyenin dirayet ve sadakatle muttasıf emekdârân-ı bendegânından” olduğu ve özellikle memleketin durumunu iyi bildiği, o zamana kadar birçok defa aynı vazifede bulunduğu için zeybek tâifesinin zabtıyla âsâyişin korunması hususunda başarılı olacağı, yaptığı hizmetleri ve sadakatinin sabit olduğu kaydedilmişti⁹⁹. Merkezde de geçmişi göz önüne alınmadan aynı sözler tekrarlanarak 19 Zilhicce 1264 (16 Kasım 1848)’de tayini için irade çıkmıştı¹⁰⁰.

Sultan II. Mahmud devrinde yeni ordunun kurulmasından sonra askere alma usûlünde zamanla değişiklik yapılmış ve 1846’da, daha önce Napolyon zamanında Fransa’da denenmiş olan kur’a usûlü¹⁰¹ getirilmişti¹⁰². Buna göre askerlik çağında olanlar tesbit ediliyor ve vücudca askerlik yapamayacak bir özürlü olanlar, medrese talebeleri veya buldukları yer dışında ticaretle uğraşanlar vb. dışındakiler kazalarda kurulmuş olan Kur’a Meclislerinde¹⁰³ çekilen kur’a¹⁰⁴ sonucuna göre belirleniyordu. 1869’a kadar sürecek olan bu usûlde

⁹⁹ Aydın Valisi Halil Paşa’nın Sadarete sunulan 17 Zilhicce 1264 (14 Kasım 1848) tarihli arzı: İrade-D, nr. 10048/1.

¹⁰⁰ İrade-D, nr. 10048. Bu numaradaki belgeler katalogda Cemâziyelevvel 1264 olarak tarihlendirilmişlerse de kanaatimizce “zel” harfi sülize bir şekilde yazılmıştır ve dolayısıyla zilhicce olarak düzeltilmesi uygun olacaktır. Konu hakkında Teşrifat Kalemine gönderilen ilmühaberin tarihinin 6 Muharrem 1265 (2 Aralık 1848) olması (BOA, Bâb-ı Âsâfi Teşrifat Kalemi, dos. 6A/23) da bunu doğrular niteliktedir.

¹⁰¹ Kur’a usûlüne dair olan kanunnâme 13 Muharrem 1262 (11 Ocak 1846) tarihini taşımaktadır. *Kanunnâme-i Askerî Defteri*, nr. 7, 1/1. Musa Çadrcı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi ‘1846 Tarihli Askerlik Kanunu’”, *Askerî Tarih Bülteni*, sayı 18 (Şubat 1985), s. 62’de bu kanunnâme incelenmiştir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, Ankara 1991, s. 159’da kur’a usûlünün 1844’de tatbik edilmeye başlandığı kayıttır ki herhalde bir dizgi hatası olmalıdır.

¹⁰² Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, 159.

¹⁰³ Bu meclisler, güvenliği sağlayan zabitin başkanlığında müfti, ordu merkezince görevlendirilen kur’a subayı, kâtib ve kazanın ileri gelenlerinden seçilmiş bir üyeden meydana geliyordu. Ayrıca askerlik çağındaki öğrencileri imtihan üzere bir mümeyyiz ve bir tabib de bulunuyordu. *Kur’a Kanunnâmesi*, I. fasıl, 7 ve 8. bend ve Çadrcı, a.g.m, s. 64.

¹⁰⁴ Kur’a çekimi iki safhali yapıyordu. Bir torbaya kazadaki 20-25 yaş arasında askerlik yapabilecek olanların isimleri, diğerine ise bir kısmı “asker oldum”, bir kısmı ise boş kağıtlar konuyordu. İlk torbadaki isimler müfti tarafından çekiliyor, ismi çıkanlar askere gidip gitmeyeceklerini ikinci torbadan bizzat çekiyorlardı. “asker oldum”u çekenler o yıl asker ocağına gönderiliyor, boş çekenler ertesi yıl tekrar kur’aya tâbi tutuluyorlardı. 20-25 yaş arasındaki kur’a isabet etmeyenler doğrudan “redif” (=yedek asker. Bu konuda tafsilât için bk. Musa Çadrcı, “Anadolu’da Redif Askerî Teşkilâtının Kuruluşu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1970-1974, VIII-XII/14-23 (Ankara 1975), 63-75; Mübahat S. Kütükoğlu, “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 12 (1982), s.127-158) oluyorlardı. *Kur’a Kanunnâmesi*, 5. fasıl, 46. bend.

ordunun ihtiyacı olan miktar 25.000 nefer olarak belirlenmişti¹⁰⁵. Askerlik yaşı 20-25¹⁰⁶, süresi ise beş yıl olup her yıl terhis olanlar redife yazılıyor ve aynı sayıda yeni asker kaydediliyordu¹⁰⁷.

Diğer kazalarda olduğu gibi Tavas'da da kur'a usûlü tatbik ediliyordu. Ancak Osman Ağa, 1262-67 yılları arasında kayırma ve rüşvet yoluyla kendi oğul, torun ve yeğenleriyle¹⁰⁸ bazı adamlarını¹⁰⁹ kur'a meclisinde birer illet göstermek sûretiyle kur'a dışı bıraktırmayı başarmıştı. Ancak bu bölgeye kur'a usûlünün kontrolü için bir müfettiş gönderildiğinde durum ortaya çıkmıştı. O tarihte artık Osman Ağa'nın ne sancak, ne de kazada resmî bir görevi vardı. Bu, tahkikatın selâmeti bakımından da olumluydu. Ancak Osman Ağa durumu kabûl etmek

¹⁰⁵ Karal, *gös. yer.*

¹⁰⁶ *Kur'a Kanunnâmesi*, 1. fasıl, 2. bend.

¹⁰⁷ *Kur'a Kanunnâmesi*, 1. fasıl, 3. bend.

¹⁰⁸ Bunlardan biri Osman Ağa'nın oğlu, ikisi torunu, altısı ise yeğenleri olup adları ve yaşları şöyleydi:

Kur'aya girmeyenin adı	Baba adı	Dede adı	Yaş			Doğum tarihi
			1830	1852	Olması gereken yaşı	
Ali Bey	Osman Ağa	Ömer	0	20	22	1240
Mustafa	Hacı Mehmed	Osman	5	20	27	1240
Ömer	Hacı Mehmed	Osman	1	20	23	1247
Mehmed	Abdullah	Ömer	12	25	34	1242
Ali Ağa	Elhac Ahmed	Ömer	*	21		1246
İbrahim	Elhac Ahmed	Ömer	*	20		1247
Süleyman	Ebubekir	Ömer	3	20	25	1244
Mustafa	Hasan	Ömer	8	22	30	1243
İsmail	Hasan	Ömer	3	18	25	1247

* İşareti olanlar nüfus sayımından sonra doğmuş olmalıdır.

(13 Rebi'ülevvel 1268 / 6 Ocak 1852 tarihli Kaza Meclisi mazbatası: İrade-D, nr. 15025/6.

¹⁰⁹ Aile ferdleri dışındakilerin sayıları 36 olup bunların dağılışı şöyle idi:

Yarangüme	Hırka	Tilkili	Uluköy	Yorga	Belanya	Karaköy
9*	7**	5	3	3	2	2
* Bunlardan üçü Tavaslızâdelerden idi.						
** Bunlardan altısı Tavaslızâdelerden idi.						

Çağırğan, Ebecik (Ebecik), Karahisar, Kızılca Körteke, Muslugüme, Nikfer (Büyükknak), Sarıova, Uzunpınar (Pınarlar), Yahşiler köylerinden birer kişi ile köy belirtilmeden yazılan İçhisar mahallesinde bir, Çukur Mahallesinde ise 3 kişi görünüyor. İrade-D, nr. 15025/2.

istemiyor ve suçlamalardan sonra Sadrazama gönderdiği arzda gerek Kaymakam Rıf'at Bey, gerekse Tavas Müdürü Mustafa Şükrü Efendi'nin kendisine cebhe almış oldukları ve hem âilesi, hem de kendisine bağlı olanlar hakkında fitne ve iftirada bulduklarını bildiriyordu¹¹⁰. Aslında ise Ağa'nın iş başında bulunduğu sırada kendi taraftarlarının bulunduğu Kaza Meclisi'nin değişmiş ve yolsuzlukları ortaya çıkarmak için harekete geçilmiş bulunması akla daha yakın gelmektedir. Bunun için de kur'ada yapılan yolsuzluk tesbit edilerek bildirilmiş¹¹¹ ve Osman Ağa ile yolsuzluğa adları karışanlar hakkında tahkikat açılmıştı. Zîrâ, Kanunnâme-i Askerîye göre, özürlü olmadığı halde varmış gibi göstererek askerden kaçmaya çalışmak¹¹² kadar asker yaşındakileri saklamak da ciddi bir suçtu. Kanunnâmenin 12. bendine göre bir kazada gerek kur'adan önce, gerekse sonra firar eden neferatı saklayan veya kaçmasına yardımcı olanlar kadın veya erkek olsun para cezasına çarptırılacak ayrıca erkekler halktan ise sancak merkezine gönderilerek bir ay prankaya konulacak muteberândan ise yine sancak merkezinde bir ay hapsedilecek veya aynı eyâlette uygun bir mahalle sürülerek cezalandırılacaklardı. Suçu işleyenler kaza müdirleri ve diğer memurlardan ise suçu bilerek işlemiş olacaklarından para cezasından sonra memuriyetten azl ve ihrac olunup iki ay müddetle kimseyle temasta bulunmamak üzere sürgün edileceklerdi¹¹³.

Durumun Aydın Valisi tarafından merkeze bildirilmesi üzerine yerinde araştırılma yapmak için Tavas'a Mekâtib-i Askerîye'den Ferik Ahmed Paşa gönderildi. Ancak Tavas'daki olaylar birbirine ekleniyordu. Yine Osman Ağa'nın tahrikiyle ahali isyana teşvik edilmiş ve hareket büyüyerek bir kıtal halini alma istidadı göstermişti. Ahmed Paşa İstanbul'a dönüşünde durumun vahametini dile getirmişti. Bunun üzerine, bir taraftan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî olayların akışından haberdar edilirken diğer taraftan da Tavas'da sükûnetin sağlanması için zabtiye kuvvetleriyle birlikte hareket etmek üzere İzmir'den bir bölük süvari, iki bölük piyade yollanması kararı alınmış, suçluların ise İzmir'e

¹¹⁰ Osman Ağa'nın 15 Rebi'ülâhır 1268 (7 Şubat 1852) tarihli arzı: Sadâret Mektubi Kalemî Umum Vilâyet Yazışmaları (A.MKT.UM), dos. 103/37.

¹¹¹ Kaza Meclisi'nce kaleme alınan 13 Rebi'ülevvel 1268 (6 Ocak 1852) tarihli mazbata: İrade-D, nr. 15025/6.

¹¹² Böyleleri "firân" kabul edilerek kur'aya dahil edilmeden doğrudan askere alınyorlardı. Nitekim İzmir'de kadılık kâğıdı alarak kendilerini medrese talebesi gibi gösterenler olmuş ve bunlar hakkında tahkikat açılmıştı. İzmir Valisi'ne gönderilen 24 Zilhicce 1267 (20 Ekim 1851) tarihli şukka müsveddesi: *Ayniyat*, nr. 173, s. 80/1.

¹¹³ *Kur'a Kanunnâmesi*, 1. fasıl, 12. bend.

getirilerek yargılanmaları için emir gönderilmişti¹¹⁴. Suçluların başında ise tabii Osman Ağa vardı.

Osman Ağa'nın ifadesine göre, kendisi önce yaşlılığı sebebiyle bırakılarak diğerleri muhakeme olunmak üzere İzmir'e götürülmüş ve sözde "cinnet ilkâ olunup sizleri halâs edeceğiz" denilerek ellerinden "senet" alınmıştı¹¹⁵.

Muhakemenin başladığı sırada oğlu Mehmed Ağa'nın İzmir'e gitmesi yeterli görülümüşse de dava sırasında Osman Ağa'yı suçlayacak nitelikte bazı ifadeler kullanılması, kendisinin de dinlenmesini gerektirdiğinden, onun da mahkemede bulunması istenmiş¹¹⁶ ve kendi tabiriyle "rükûb ve nüzûle gayr-i muktedir olduğu halde düşe kalka" İzmir'e gitmişti. Ona göre ileri sürülen iddialar tamamen kaymakam ve müdürün ifturalarından ibaretti. Kendisi daima devlet tarafından verilen vazifeleri yerine getiren sadık bir bende olmuştu. Bunun için de namusunu temizlemek üzere davasının İstanbul'da Meclis-i Vâlâ'da görülmesini talep ediyordu¹¹⁷.

Gerçekten son duruşma Meclis-i Vâlâ'da yapıldı; Osman Ağa ile oğulları ve yakınları kur'a maddesinde suçlu bulundu. Ama bu defa sürgüne gönderilmek yerine Tavas'daki çiftliklerinden birinde kimseyle temas etmemek üzere mecburi ikâmete tâbi tutuldu. Bu ikâmet süresi Osman Ağa ve küçük oğlu Ali ile yeğeni¹¹⁸ için altı ay, büyük oğlu Mehmed için ise –suçu daha hafif bulduğundan– üç ayla sınırlandırıldı. Yanına Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefâsından Kâmilî Efendi katılarak memleketine gönderilen Osman Ağa, 1268 şevvali ortalarında (1852 Ağustos başları) çiftliğine ulaştı¹¹⁹.

Aslında İzmir'de muhakemeler sürerken Tavas'da şikâyetler bitmiyordu. Bu defa da Osman Ağa ve iki kardeşinin bazı köylülerin topraklarına el koyduğuna dair şikâyetler başlamıştı. Kâmilî Efendi'nin Tavas'a gönderilme sebebi durumu yerinde tahkik etmek idi.

¹¹⁴ Sadrazamın 27 Rebi'ülevvel 1268 (20 Ocak 1852) tarihli arz tezkiresi: İrade-D, nr. 15025.

¹¹⁵ Osman Ağa'nın arzı: A.MKT.UM, dos. 103/37.

¹¹⁶ Osman Ağa'nın arzında bahsi geçen bu olay Aydın Valisi'ne gönderilen 25 Rebi'ülevvel 1268 (18 Ocak 1852) tarihli şukka müsveddesinde de doğrulanmaktadır. *Ayniyat*, nr. 139, s. 45/1 ve Osman Ağa'ya gönderilen aynı tarihli şukka: *a.g.d.*, s. 45/2.

¹¹⁷ A.MKT.UM, dos. 103/37.

¹¹⁸ Yeğeninden sadece 11 Zilka'de 1268 tarihli Aydın Vilâyet Meclisi mazbatasında bahis vardır. İrade-MV, nr. 9147/6. Tavas Kadısı'nın Şevval 1268 (Temmuz 1852) tarihli arzında ise "taallukaundan Mustafa"nın adı geçer. İrade-MV, nr. 9147/2. Bu şahıs Osman Ağa'nın yeğeni ise Hasan Ağa'nın oğlu olmalıdır.

¹¹⁹ İrade-MV, nr. 9147/2.

Topraklarına el konulduğunu iddia eden köylüler Hırka, Kal'a-yı Tavas (Kale Tavas)¹²⁰, Sofular ve Çalıköy'dendi. Osman Ağa'nın Hırka'da 1.500, kardeşlerinden Abdullah Ağa'nın Karaköy'de 6.000, o tarihte ölmüş bulunan Bekir Ağa'nın ise Çalıköy'de 4.000 ve Sofular'da ise 1.000 dönüm olmak üzere toplam 14.000 dönüm¹²¹ tutarındaki arazilerini fuzûlî zabt ve ziraat etmekte olduklarını bildirmişler ve keyfiyetin Aydın Defterdarı tarafından üst makamlara iletilmesiyle¹²² bu konuda da Tavaslızâdelere haklarında tahkikat açılmıştı.

İzmir'de görülemeyip Meclis-i Vâlâ'ya intikal ettirilen davanın sonuçlanabilmesi için yerinde tahkikata ihtiyaç duyulduğundan Kâmilî Efendi, Osman Ağa ile birlikte Tavas'a gönderilmiş, onun da katıldığı "şer'-i şerîf ve meclis marifeti" ile görülen davada¹²³ civar köyler ulema ve vücûhu ile diğer durumu bilenlerin ifadelerine başvurularak¹²⁴ âdilâne bir muhakeme yapılmış ve köylülerin iddialarının hiçbir esasa dayanmadığına kanaat getirilerek hakkın Tavaslızâdelere âit olduğu tesbit edilmişti. Bunun üzerine Kâmilî Efendi vazifesini tamamlayarak iki kaza meclisinden tanzim olunan "mahzar kılıklı mazbata ile iki kit'a i'lâm-ı şer'iyeyi" alarak İzmir'e hareket etmiş ve bundan böyle bu gibi iddialara itibar edilmeyeceği karara bağlanmıştı¹²⁵. Daha önce Osman Ağa tarafından gönderilen bir arzda da bu toprakların kendilerine babalarından kaldığı bildirilmiş ve bu iddiaların bir komplo olduğuna temas edilmişti¹²⁶. Bu tesbit doğru olabilirse de Ömer Ağa tarafından bu toprakların meşru yollardan mı ele geçirildiği husûsu da akla gelebilir.

Osman Ağa, çiftliğinde tecrid edilmiş olarak ikâmete mecbur tutulduğunda 82 yaşındaydı ve ömrünün son aylarını yaşıyordu. 1269 (1853)'da hayata veda

¹²⁰ Günümüzde Kale Kazası'nın merkezi olan bu yerleşme, esas Tavas olup, Yarangüme Köyü'nün önem kazanıp kaza merkezinin buraya taşınmasından sonra giderek zayıflamış, önce bir nahiye merkezi, XX. yüzyılın ortalarında da Tavas'dan tamamiyle kopararak Kale adıyla müstakil bir kaza haline getirilmiştir. Tafsilât için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*, İstanbul 2002, s. 13.

¹²¹ Aydın Valisi'ne gönderilecek yazının müsveddesi olan belgede (A.MKT.UM, nr. 71/40) ayrı ayrı verilen rakamlar toplandığında 13.500 olduğu halde toplam 14.000 olarak verilmiştir. Belki de kûsûrat yazılmadığından toplam farklı çıkmaktadır.

¹²² Aydın Valisi'ne gönderilecek yazının müsveddesi: A.MKT.UM, nr. 71/40.

¹²³ Davanın şer'-i şerîf ve meclis marifetiyle görülmesi hakkında Menteşe Kaymakamı'na gönderilen 23 Şa'ban 1267 (23 Haziran 1851) tarihli şukka müsveddesi: *Aynıyat*, nr. 137, s. 42/1.

¹²⁴ Menteşe Kaymakamı Mehmed Rifat'ın 27 Şevval 1268 (14 Ağustos 1852) tarihli arzı: İrade-MV, nr. 9147/5.

¹²⁵ Aydın Vilâyet Meclisi'nin 11 Zilka'de 1268 (27 Ağustos 1852) tarih ve vali, mal defterdarı, kadı, müftü, baş, birinci ve ikinci kâtibler, bir üye ile rum ve ermeni kocabaşları ve yahudi liderinin mühürlerini ihtiva eden mazbatası: İrade-MV, nr. 9147/6.

¹²⁶ Meclis-i Vâlâ'nın 20 Zilhicce 1268 (5 Ekim 1852) tarihli tezkiresi: İrade-MV, nr. 9147/4.

etti. Hırka Köyü'nde 1253 (1829)'de yaptırttığı cami'in¹²⁷ haziresine gömüldü¹²⁸.

Tavaslızâdelerin devlete karşı isyankâr tutumları Osman Ağa'nın ölümüyle son bulmadı. Osman Ağa'nın ölümünün ertesi yılı oğlu Mehmed Ağa'nın Mentеше kaymakamlığına tayin edilmek niyetinde olduğu haberi geldi. Ancak halk böyle bir tayini istemediklerinden engellemek için mahzar göndererek müracaatta bulundular. Zaten birkaç yıldır Rıf'at Bey bu vazifeyi başarı ile yürütmekte idi. Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüşüldükten sonra İzmir Valisi'ne böyle bir tayinin düşünülmediği ve halkın huzursuzluğunun giderilmesi hususunda bir şukka gönderildi¹²⁹.

Hacı Mehmed Ağa muhtemelen kaymakamlıktan ümidini kesince devlete karşı bir hareket başlatmak üzere Tavaslı Dayıoğlu Ahmed adlı eşkiyabaşı ile işbirliği yapma yoluna gitti. Dayıoğlu yakalanıp¹³⁰ Mehmed Ağa'nın gönderdiği mühürlü "varaka"¹³¹ ele geçince başlattığı komplo açığa çıktı. Sancak halkı, ulema ve ileri gelenlerin şikâyetleri de eklenince muhakeme edilmek üzere harekete geçildi. Ancak, Hacı Mehmed Ağa bu sırada kolayını bularak bir gece gizlice İzmir'e kaçmayı başardı. Bu durumda muhakemenin İzmir'de yapılması gerekiyordu ama buranın, olayların geçtiği yere uzaklığı şahitlerin gelmesini güçleştiriyordu.

Muhakeme sonucunda Mehmed Ağa'nın işlediği suçun sürgünle cezalandırılacağına karar verilerek iki yıl müddetle o tarihte İçel Sancağı'na bağlı olan Ermenek'de ikâmete mecbur tutuldu¹³². Ancak, -oğlu Ömer'in ifadesine göre- henüz iki yıl tamamlanmadan oranın havasıyla imtizac edemeyip hastalanarak giderek kuvvetten düştü. Bunun üzerine Ömer, Meclis-i Vâlâ'ya sunduğu mü-

¹²⁷ Cami'in dış kapı kitabesindeki 1253 tarihi Hırkahtar tarafından milâdî tarih gibi kabul edilerek cami'in inşasının XIII. yüzyıl olduğu zannına düşülmüşse (Bölgede 1989'da yaptığımız araştırma sırasında şifahi olarak edinilen bilgi) de 1253 hicrî tarihtir ve cami de XIX. yüzyıl yapısıdır.

¹²⁸ Mezartaşı kitabesi için Eklere bk. Hırka Cami'i haziresindeki mezar taşlarının fotoğraflarının çekilmesi, o tarihte Pınarlar Belediye Başkanı olan Sayın Hüdaverdi Otaklı, kitabelerin yerlerinde okunması ise Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Sayın İsmail Yakut taraflarından yapılmış, I.Ü Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kemâl Yavuz tarafından kontrol edilmiştir. Yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür borçluym.

¹²⁹ İzmir Valisi'ne gönderilen yazı müsvedesi: A.MKT.UM, dos. 153/28. Arkadaki muâmele kaydı 4 Cemâziyelâhır 1270 (4 Mart 1854) tarihlidir.

¹³⁰ 11 Cemâziyelevvel 1271 (30 Ocak 1855) tarihli Mentеше Meclisi mazbatası: İrade-MV, nr. 15090/15.

¹³¹ Mehmed Ağa'nın Dayıoğlu'na gönderdiği mühürlü mektub: İrade-MV, nr. 15090/12.

¹³² 11 Cemâziyelevvel 1272 (19 Ocak 1856) tarihli irade: İrade-MV, nr. 15090.

zekkirede başka bir yere nakledilmediği takdirde ölümle karşı karşıya geleceğini ileri sürerek Isparta veya Burdur yahut da İzmir'e naklini istedi¹³³. Ne var ki ilk iki yer memleketi olan Tavas'a çok yakın olduğu gibi İzmir de aynı vilâyet hudutları içinde bulunduğundan kabûl görmedi. Ancak, Meclis-i Vâlâ, kanunnâmede yeri olmamakla birlikte bu nevi sürgünlerde ikâmete mecbur tutulduğu yerin havasının yaramaması halinde sürgün yerinin değiştirilmesi usûlünün tatbik edilmesi prensibine uyarak Kütahya'da ikâmet ettirilmesinin uygun olacağına karar verdi¹³⁴. Bu karar da Padişah tarafından uygun görülerek tasdik edildi¹³⁵.

Tavaslızâdeler, bugün artık Tavas'da yaşamamakla beraber, günümüze kadar ulaşan âilelerdendir. İçlerinde Kurtuluş Savaşına katılanlar da bulunan bu âilede, ilerlemiş yaşına rağmen, devlet hizmetinde en fazla çalışan ve hakkında en fazla bilgi bulunan, hiç şübhe yok ki Osman Ağa'dır. Osman Ağa, kendi ifadesiyle Devlet-i Aliyye'nin sadık bir bendesiydi ve her verilen vazifeyi de yapmıştı. Bunda hakikat payı yok değildir. Ancak, emirleri savsaklamadan, te'kid, hatta tehdid emirleriyle tekrarlatılmadan da yerine getirdiği pek söylenemez. Gecikmeler için her zaman bir bahanesi olmuştur. Haris bir insan olduğu muhakkaktır. Başı sıkışıkça ilerlemiş yaşını ileri sürmesine rağmen mevki almak istediğinde bu husûsu hep gözardı etmiştir. İstekleri yerine getirilmediği zaman ise halkı devlet aleyhine kışkırtmaktan geri kalmamıştır. Tesbit edilebildiği kadarıyla iki defa sürgünle cezalandırılmıştır. İkincisi çifliğinden çıkmamak cezasıdır ama ilkinde üç ay kadar Rodos'ta kalmış; fakat dönüşte yine devlet hizmetinde çalışmayı başarmıştır.

¹³³ İrade-MV, nr. 16236/1.

¹³⁴ 11 Şa'ban 1273 (6 Nisan 1857) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası: İrade-MV, nr. 16236/2.

¹³⁵ 20 Şa'ban 1273 (15 Nisan 1857) tarihli arz tezkiresi altına sâdır olan 20 Şa'ban tarihli irade: İrade-MV, nr. 16236.

Resim 1
Osman Ağa'nın mührü

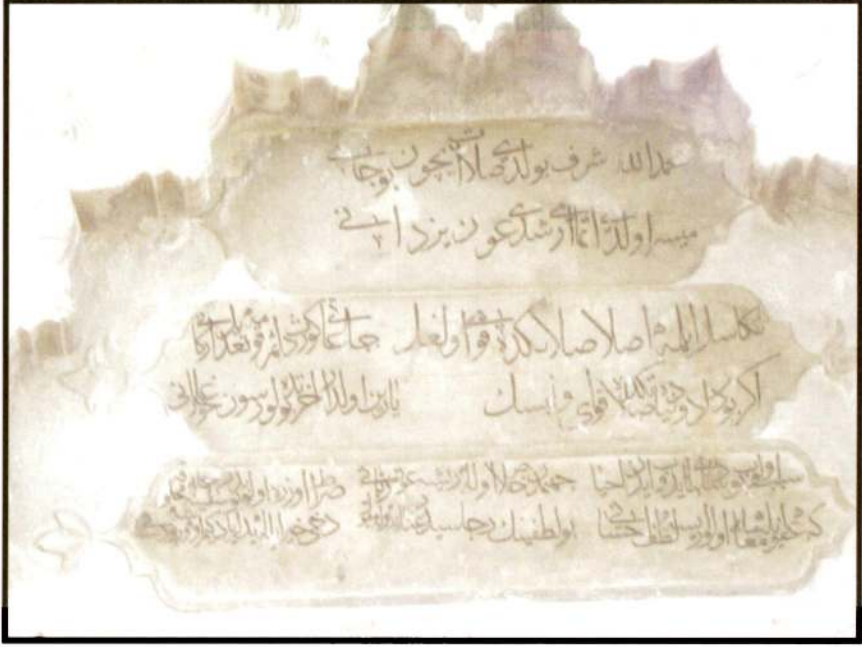

Resim 2
Hırka Camii Dış Kapı Kitabesi

Resim 3

Hırka Camii'nin yandan görünüşü

Resim 4

Hırka Camii'nin İç Kapı Kitabesi
Bi-hamdillah şeref buldu salât için bu câmi'
Müeyesser oldu itmâmı, erişti avn-i yezdânî
Tekâsül eyleme asla salâtunda kavî olgı
Cemâ'ti gözet dâim koma ta'dil-i erkânı
Eğer bu dâr-ı dünyada salâtında kavî olsan
Yarın ol dâr-ı ahrette bulursun hür-i gilmâmı
Sebeb olup bu dünyada binâ edüp eden ihya
Cehennemden halâs ola erişe avn-ı Rabbânî
Sırat üzre olupdur bu sefine cümle mahlûka
Ki afvıyla muâmele olursa lûtf-ı ihsâmı
Bu Lütfi'nin ricasıdır, inayetle ola makbul
Dahi hayr ile yâd ideler kim okursa bu destânı

Resim 5
Hırka Camii Haziresinin Yandan Görünüşü

Resim 6

Osman Ağa'nın Mezar Kitabesi
Irci-i remziyle teşrifine da'vet-i hakkın
Sakini ukba olup Osman Ağa gör hikmeti
Fedhuli fi cenneti mazmununa can bahşla
Nakledüp alemde ol Gülşen-saray-ı vahdeti
Ravza-i lahd içre aram eyledikçe haşre dek
Eyle ya Rab gark-ı bi-pâyân bahr-ı rahmeti
Tarihin 1269 salinde ah
Dest-i sâki-i ecelden içdi cam-ı vuslati¹

¹ E. Uykucu *Muğla Tarihi* adlı eserinde Osman Ağa'nın mezar taşı (s. 100) kitabesini "*Dergâh-ı Âli kapucu başlarından Menteşe mütesellimi Tavashoğlu Osman ruhu için Fâtıha H. 1269 (1852-53)*" şeklinde vermektedir. Ölüm tarihi doğrusa da ölüm tarihinde mütesellimlik bahis konusu olmadığı gibi kaymakamlıktan da çoktan ayrılmıştır.

1295

Da'vet etdükde huzur-ı pâkine zâtın Hüdâ
Geçdi sevda-yı sivadan eyledi azm-i beka
Ol dahi etdü güzergâhı fenadan rihletin
Olsun ona cay-ı ruh-efzâ firdevsî ala
Lane-saz oldukca ruh-ı pür-fütûh-ı şadan
Nurla lebriz kıl kabrin anın ya Rabbenâ
Feyz-i ruhaniyle imdad eylesün fahr-i rusul
Destgir olsun ona çar-yar-ı bâ-safa
Saki-i gaybi Hayalî'ye dedi tarihin
Nuş edüp cam-ı rahiki Hacı Mehmed Ağa

Resim 7

Osman Ağa'nın Oğlu Mehmed'in
Mezar Kitabesi